

Gina Kavaliūnaitė: Kiekvieno su Chylinskiu susijusio šaltinio atradimas man teikia nenusakomą džiaugsmą

Spalio 21 d. Londone, Britų bibliotekoje, Lietuvos Respublikos ambasada Londone, Vilniaus universitetas, Britų biblioteka ir Lietuvos-Britanijos draugija surengė tarptautinę specialistų diskusiją „Biblijos vertimai. Samuelis Boguslavas Chylinskis“, pradėjusią Reformacijos 500 metų jubiliejaus renginių ciklą.

Chylinskio 350 mirties metinių minėjimas St Giles bažnyčioje
2016 spalio 29 d. Organizavo LR ambasada Londone

Spalio 29 d. anglikoniškoje St Giles & Cripplegate bažnyčioje vyko pamaldos ir koncertas, skirtas 350-osioms lietuviškos Biblijos vertėjo mirties metinėms paminėti. Britų bibliotekos konferencijų centre buvo atidaryta Britų bibliotekoje saugomų lietuviškų XVI-XVII a. senųjų spaudinių ir šaltinių, susijusių su Chylinskio Biblijos vertimu ir spausdinimu Londone, paroda, kurioje buvo eksponuojami ir pirmieji Šventojo Rašto vertimai į latvių ir estų kalbas.

Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblija – pirmasis lietuviškas spausdintas Šventojo Rašto vertimas. Jo vertėjas S. B. Chylinskis gimė apie 1632 metus Šventežeryje, netoli Lazdijų, reformatų pamokslininko šeimoje. 1652 m. baigė Kėdainių evangelikų reformatų gimnaziją, buvo paskirtas katechetu į Biržus. 1654–1659 m. studijavo teologiją Franekerio universitete, vėliau gyveno ir dirbo Londone bei

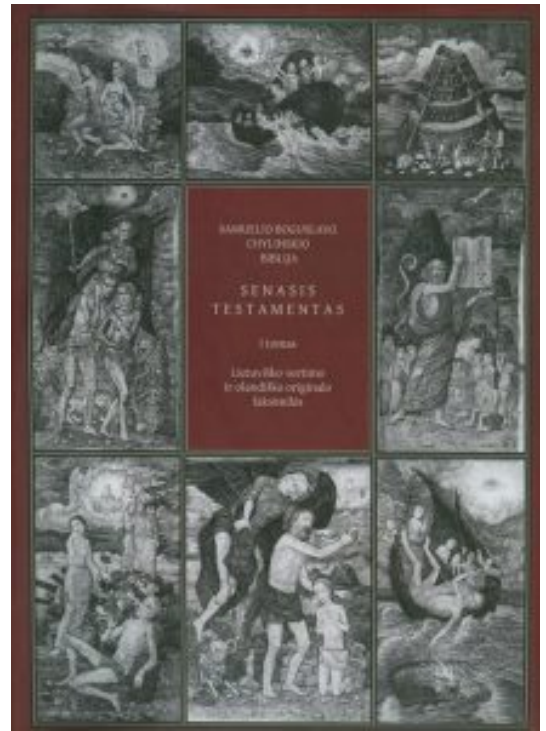
Oksforde iki pat mirties 1666 m. Nors ir spėjo iki galo išversti Šventąjį Raštą, jis, deja, nebuvo baigtas spausdinti.

dr. Gina Kavaliūnaitė

*Chylinskio Biblijai skirtoje diskusijoje pranešimą skaitė Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Baltistikos katedros mokslininkė **dr. Gina Kavaliūnaitė**, daugelį metų paskyrusi šio Biblijos vertimo ir jos vertėjo gyvenimo aplinkybių tyrimui. Siūlome skaitytojams pokalbį su mokslininke, kurios dėka galime džiaugtis vienu didžiausių pastarojo meto lituanistinių atradimų – Vilniaus universiteto bibliotekoje atrasta Chylinskio versto Senojo Testamento kopija, kuri yra daugiau nei dvigubai didesnės apimties už vienintelį išlikusį Chylinskio Senojo Testamento egzempliorių, saugomą Britų bibliotekoje Londone.*

Dabar apie Chylinskio Biblijos vertimą rengiamos diskusijos, paminėtos vertimo 350-osios metinės, pasirodė du moksliniai leidiniai ir daugybė straipsnių. Sunku patikėti, kad dar visai neseniai, prieš Jums pradedant tirti šią temą, net nebuvo žinoma, iš kokio originalo Chylinskis vertė. Kas paskatino savo mokslinių tyrimų objektu pasirinkti šį Biblijos vertimą?

KAVALIŪNAITĖ, GINA, ed.
(2008), Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblija. Senasis Testamentas, vol. 1: Lietuviško vertimo ir olandiško originalo faksimilės

Pradėjau dirbti ne tuščioje vietoje. Chylinskio Biblija nuo pat XVII a. pabaigos domino bibliofilus, nes apie ją kaip apie didžiausią retenybę buvo rašoma daugybėje Vakarų Europos enciklopedijų ir bibliografinių leidinių. Chylinskio į lietuvių kalbą išversti poteriai su nuoroda *1660 m Londono Biblija* buvo cituojami daugiakalbiuose leidiniuose, kurie tuo metu Europoje buvo populiarūs kaip poligrafijos galimybių demonstravimo priemonė. Paties leidinio beveik niekas nebuvo matęs, todėl paslapties apgaubtas jo likimas apaugo legendomis. Tikrai XIX ir XX amžių sandūroje buvo rasti trys nevienodos apimties Senojo Testamento vertimo egzemplioriai – vadinamieji Londono, Vilniaus ir Berlyno egzemplioriai. Dabar išlikęs tik pats trumpiausias, saugomas Britų bibliotekoje Londone. Prieš Antrąjį pasaulinį karą Britų bibliotekoje atpažintas 1926 m. Britų bibliotekos įsigytas Chylinskio Naujojo Testamento rankraštis. Šie atradimai paskatino gilesnius mokslinius tyrimus: 1958 m. Janas Otrębskis ir Czesławas Kudzinovskis Poznanėje išleido Naujojo Testamento rankraščio transkripciją su išsamiu moksliniu, visus ankstesnius tyrimus apibendrinančiu Stanisławo Koto straipsniu. Vėliau Lietuvoje, Vrublevskių bibliotekoje Reformacijos istorikė prof. Ingė

Lukšaitė rado ir publikavo Jano Krainskio, Lietuvos evangelikų reformatų pasiuntinio, ataskaitą Sinodui apie jo delegaciją į Angliją; kartu su ataskaitos perrašu paskelbtas ir analitinis Ingės Lukšaitės straipsnis.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę ir atsiradus galimybei mokytis užsienyje, važiavau į Antverpeno universitete organizuotus olandų kalbos vasaros kursus. Žinojau, kad Chylinskis studijavo Franekerio akademijoje Olandijoje, todėl pasiryžau kartu pasidomėti ir Biblijos vertimo į olandų kalbą istorija, patikrinti ar olandiški vertimai negalėjo turėti įtakos Chylinskiui. Ten gana greitai „užkliuvau“ už Generalinių luomų Biblijos („Statenbijbel“), o neilgai trukus jau buvau tikra, kad svarbiausia iki šių dienų olandiška Biblija buvo didysis Chylinskio įkvėpimo šaltinis, iš jos jis išvertė visą Šventąjį Raštą į lietuvių kalbą. Chylinskio Naujojo Testamento vertimo santykio su vertimo šaltiniais nustatymas ir buvo mano tyrimų pradžia, vėliau įtraukusi ir į platesnius Chylinskio veiklos tyrimus.

Šią temą tiriate jau antrą dešimtmetį. Ne kartą lankėtės Londono archyvuose, bendradarbiavote su daugeliu įvairių sričių specialistų. Kokie buvo didžiausi atradimai, įkvėpę ilgamečiam kruopščiam darbui?

Kiekvienas, net pats mažiausias atrastas naujas su Chylinskiu susiję šaltinis man teikia nenusakomą džiaugsmą. Ir tų džiaugsmų buvo ne vienas.

Chylinskio Senojo Testamento vertimo pirmasis puslapis

Vertingiausias veikiausiai yra Senojo Testamento Berlyno egzemplioriaus kopijos atradimas. Šis egzempliorius yra daugiau nei dvigubai ilgesnis už vienintelį išlikusį Britų bibliotekoje saugomą Londono egzempliorių, papildomas tekstas prasideda Jozuės 16 skyriumi ir siekia Jobo knygos 6 skyrių, tai yra 207 puslapiai XVII amžiaus teksto lietuvių kalba, kuris buvo laikomas pražuvusiu, nebuvo naudojamas net rengiant Didįjį lietuvių kalbos žodyną. Nuostabiausia yra tai, kad šią kopiją pavyko rasti mūsų panosėje – Vilniaus universiteto bibliotekoje. Žinoma, kataloguose nebuvo jokių užuominų nei apie Chylinskį, nei apie jo Bibliją, bet nuojauta man sakė, kad reikia ieškoti Jano Otrębskio archyve, kuris per visą sovietmetį buvęs išlaptintas, netapo pasiekiamas eiliniam skaitytojui ir XXI a. pradžioje. Esu be galo dėkinga buvusiai VU bibliotekos darbuotojai Vilijai Lukševičienei, įsiklausiusiai į mano papasakotas istorijas bei nuojautas ir įtikinusiai savo ankstesnes koleges pasirausti Otrębskio popieriuose, neprieinamuose eiliniams skaitytojams. Praėjus keliems mėnesiams po mūsų pokalbio, Vilija paskambino ir pranešė: tikrai, Otrębskio fonde yra ryšulys su Berlyno egzemplioriaus kopija! Tekstas atsirado pačiu laiku: dar spėjom jį įtraukti į pirmąjį Chylinskio Biblijai skirtos serijos tomą.

Man kaip Chylinskio tyrėjai pats mieliausias yra Londono Karališkosios draugijos bibliotekoje atrastas *St Giles & Cripplegate* (Šv. Egidijaus už luošų vartų) bažnyčios prašymas, skirtas Anglijos karaliaus Slaptajai Tarybai, atlyginti Biblijos vertėjo Samuelio Boguslavo Chylinskio gydymo, slaugymo ir laidojimo išlaidas. Jame rašoma, kad džentelmenas, pateikęs išrašą iš Anglijos karaliaus Karolio II Slaptosios tarybos protokolų apie tai, kad jis yra Biblijos vertėjas į lietuvių kalbą ir jam Slaptosios tarybos nutarimu yra skirtas išlaikymas, kreipėsi prašydamas suteikti prieglobstį, nes pats sunkiai sirgo. Bažnyčia pasirūpino Chylinskiu, o jam mirus kreipėsi į Slaptąją tarybą, kad atlygintų patirtas išlaidas. Apie paskutiniuosius Chylinskio gyvenimo metus nieko nebuvo žinoma, skirtinguose šaltiniuose buvo nurodoma vis kitokia mirties data, sklandė gandai, jog mirė skurde ir varge. Šis dokumentas ne tik suteikia informaciją, kad Chylinskis mirė 1666 m. liepos 5 d. ir buvo palaidotas bažnyčios kapinėse, bet taip pat paguodžia dėl to, kad sergančiam lietuviškos Biblijos vertėjui buvo pakviestas daktaras, jis buvo slaugomas ir deramai palaidotas.

St Giles & Cripplegate bažnyčia, kurios kapinėse
palaidotas Samuelis Boguslavas Chylinskis

Istorikams bei platesnei visuomenei turėtų būti įdomūs lėšų, surinktų bažnyčiose, į kurias pagal Anglijos karaliaus Karolio II įsaką buvo išsiuntinėtos brevės, įpareigojančios vykdyti rinkliavas lietuviškai Biblijai spausdinti, sąrašai skirtingose parapijose ir bažnyčiose. Žinoma, neįmanoma surinkti visų tokių įrašų ir suskaičiuoti surinktų lėšų, tačiau atradimas, kad tokio pobūdžio įrašai buvo daromi parapijos knygose (kartais parapijos krikšto, santuokų ir mirčių registro knygose bet kurioje vietoje, kur tik atsirado laisvos vietos) leidžia atkurti rinkliavų vykdymo eigą. Panašios reikšmės yra ir įrašų apie brevių gavimą sąrašai.

1661 m. gruodžio 25 d. įrašas, kad Kembridžšyro grafystėje Boksvorto parapijoje nuniokotoms protestantų bažnyčioms Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštystėje paremti surinkta penkių šilingų suma

Apskritai, Chylinskio Biblijos istorijos šaltiniams skirtame tome dauguma šaltinių yra publikuota pirmą kartą, nemaža jų dalis yra atrasti tik pastaraisiais metais. Esu tikra, kad tai dar ne pabaiga ir tikrai verta gaišti laiką archyvuose.

Kokios aplinkybės lėmė tai, kad Chylinskis vertė iš olandiškosios Biblijos „Statenbijbel“, ir kodėl šiam darbui atsidėjo Anglijoje, o ne tėvynėje?

„Statenbijbel“ yra visų laikų populiariausia Biblija olandų kalba. Ją vertė didžiulis vertėjų kolektyvas laikydamasis iš anksto suformuluotų instrukcijų, ką ir kaip reikia versti. Vienas iš svarbiausių reikalavimų buvo kuo artimiau laikytis originalo kalbos ir komentuoti kiekvieną dviprasmišką ar sunkiai išverčiamą vietą. Ši Biblija plačiai žinoma dėl egzegetinių ir kalbinių komentarų. Minėti komentarai kaip atskiras veikalas buvo verčiami į įvairias kalbas – anglų, vokiečių, vengrų, prancūzų, rusų ir lenkų. Chylinskis ketino šias pastabas išversti ir į lietuvių kalbą. Tuo metu, kai Chylinskis atvyko studijuoti teologijos Franekerio akademijoje, buvo praėję beveik 20 metų nuo pirmojo „Statenbijbel“ leidimo. „Statenbijbel“ buvo skaitoma visose Olandijos bažnyčiose ir mokyklose, studijuojama teologų, vienas po kito buvo spausdinami prabangūs folio formato leidimai su komentarais ir

leidžiami neoficialūs mažo formato nebrangūs „Statenbijbel“ tomiai. Studijuodamas Franekeryje Chylinskis gerai išmoko olandų kalbą ir suprantama, kad tinkamiausiu šaltiniu Biblijos vertimui į lietuvių kalbą jis pasirinko tuo metu moderniu vertimo metodu išverstą, labai artimą hebrajiškam ir graikiškam originalams tekstą.

Į Franekerį Chylinskis išvyko gavęs Martyno Švobos stipendiją, skirtą lietuviams. Taigi, kurį laiką gavo paramą iš Lietuvos, tačiau Lietuvai įsitraukus į karus su maskoliais iš švedais, prasidėjus vadinamajam Tvanui, finansinė parama buvo sustabdyta, o grįžti į namus nebebuvo galimybių. Chylinskiui teko ieškoti lėšų pragyvenimui ir verstis pačiam, nebegalėdamas tęsti studijų, jis patraukė ieškoti laimės į Angliją.

Šarūno Leonavičiaus iliustracija iš S. B. Chylinskio Biblijai skirtos serijos I tomo

Nors S. Chylinskis ir sulaukė daugelio įtakingų žmonių ir net valdovo paramos, Šventojo Rašto vertimas vis dėlto nebuvo baigtas spausdinti. Kas sutrukdė iki galo įgyvendinti šį sumanymą?

Ingė Lukšaitė, komentuodama Lietuvos evangelikų reformatų pasiuntinio Londone Jano Krainskio ataskaitą, kėlė mintį, kad Chylinskio Biblijos spausdinimas sustabdytas ne dėl klaidų gausybės (kaip teigiama minėtoje ataskaitoje), bet daugiausia dėl nesutarimų evangelikų reformatų bendruomenės viduje ir galbūt iš pavydo (įtakingas sinodas, Žemaičių ir Vilniaus distriktų superintendentas Janas Božymovskis pats tuo metu vertė Naująjį Testamentą į lietuvių kalbą ir, nutraukus Chylinskio Biblijos spaudos darbus, į Angliją buvo nugabentas Božymovskio vertimas, kurį nesėkmingai bandyta išspausdinti Chylinskio vertimui skirtomis lėšomis).

Neseniai į Chylinskio Biblijos istoriją įtraukti šaltiniai, pvz., profesoriaus Johno Walliso laiškas grafui Robertui Boyle'ui, yra amžininkų liudijimas, kaip aktyviai prieš Chylinskį veikė oficialus Sinodo įgaliotinis Anglijoje Janas Krainskis. Būtent Krainskis nutraukė mokėjimą spaustuvininkui. Manau, kad turėdamas tokių galingų rėmėjų, Chylinskis būtų galėjęs apginti savo darbą, jei ne itin sudėtinga politinė padėtis Anglijoje po Restauracijos ir – dar blogiau – didysis 1665 m. Londono maras. Tais metais Londone buvo sustojęs laikas: kas galėjo, išvyko iš miesto; kiti visas jėgas telkė išlikimui. Joks kultūrinis ir intelektualinis gyvenimas mieste nevyko. Naujausiomis žiniomis, marui atslūgus, Chylinskis ir vėl gavo finansinę paramą iš Roberto Boyle'io. Tikėtina, kad Boyle'is būtų išgelbėjęs Chylinskio vertimą, jei ne vertėją užklupusi džiova ir ankstyva mirtis.

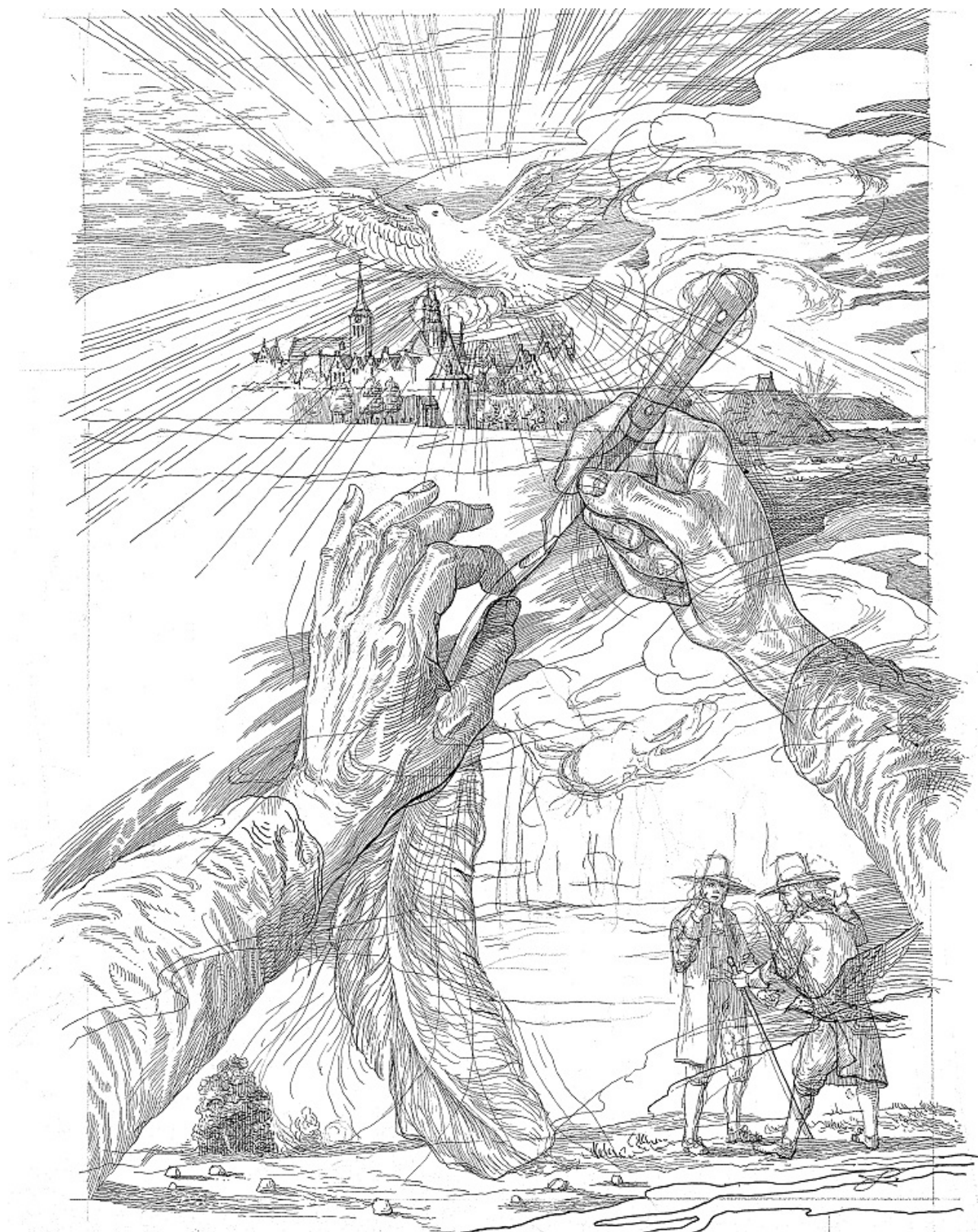

Šarūno Leonavičiaus iliustracijos iš S. B. Chylinskio Biblijai skirtos serijos III tomo

Londone surengtoje diskusijoje savo pranešime aptarėte patį Chylinskio Biblijos vertimą, lyginote jį su kitais Šventojo Rašto vertimais. Tad kaip reikėtų S. Chylinskio darbą vertinti kitų to meto Biblijos vertimų kontekste?

Man rūpėjo nustatyti, kokios tuo metu buvo taikomos Biblijos vertimo technikos, koks vertimas buvo laikomas geru ir koks – blogu; ar buvo kriterijų, pagal kuriuos būtų galima priimti sprendimą – štai šis vertėjas verčia gerai, o tas – blogai. Žiūrėjau, ką apie savo vertimo principus rašė patys vertėjai, lyginau tekstus ir skaičiau, ką apie Chylinskiui įtakos galėjusius turėti vertimus rašė kiti tyrėjai. Dėl vietos stokos negaliu čia išdėstyti visos argumentacijos, pasidalinsiu tiktai apibendrinimu: pirmosios, liuteroniškos, reformacijos bangos Biblijos vertimai buvo skirti platiesiems liaudies sluoksniams supažindinti su Dievo Žodžiu. Sekant Liuterio žodžiais, išdėstytais garsiajame laiške vertėjams (*Sendbrief vom Dolmetschen*), buvo stengiamasi versti paprasta liaudžiai suprantama kalba vengiant painių originalo kalbų konstrukcijų ar sudėtingų metaforų. Reformacijai stiprėjant, kalvinistiniu protestantų judėjimo etapu radosi daugiau žmonių, mokančių graikų ir hebrajų kalbas, ir susiformavo poreikis ne tik susipažinti su Biblija, bet ją studijuoti, juo labiau, kad Šventojo Rašto žodis buvo siejamas su Šventąja Dvasia. Ir buvo pradėta rengti vadinamuosius filologinius Biblijos vertimus (šio metodo pradininku turėtų būti laikomas Erazmas Roterdamietis) – juose originalo kalbos struktūros laikomasi tiek, kiek tik tą leidžia vertimo kalbos struktūra. Tokie vertimai skaitytojui paprastai skamba neįprastai, juose gali būti sudėtingų gramatinių konstrukcijų, pažodžiui išverstų frazeologizmų, bet jie neturėtų būti tapatinami su mechaniniu pažodiniu vertimu, nes artimumas originalui juose yra sąmoningas ir gerai apgalvotas. Šiuo metodu į olandų kalbą išversta „Statenbijbel“, į lenkų kalbą Gdansko Biblija; Chylinskis taip pat sekė tuo moderniu keliu ir versdamas laikėsi taisyklių, kurios buvo suformuluotos „Statenbijbel“ vertėjams. Lietuvos evangelikų reformatų sinodas XVII a. viduryje turėjo du autoritetingus Biblijos vertimus: į lietuvių kalbą – Jono Bretkūno vertimą ir į lenkų kalbą – Brastos Bibliją. Abu šie vertimai buvo parengti pagal Liuterio paskelbtus postulatus apie gerą Biblijos vertimą. Gali atrodyti paradoksalu, kad liuteroniškos Biblijos vertimo idėjos turėjo tokią didžiulę įtaką kalvinistinėje Didžiojoje Lietuvoje. Kita vertus, reikia laiko, akademinių diskusijų ir pagavos subtiliems pokyčiams, kad būtų priimtose modernios idėjos. Lietuvos evangelikų reformatų sinodas priešinosi ir nepriėmė modernių filologinių Biblijos vertimų – nei Gdansko Biblijos, nei Chylinskio Biblijos vertimo. Gdansko Biblija ilgainiui tapo pripažinta, ją Lenkijos protestantai skaito iki šiol, o Chylinskio Biblija liko nebaigta spausdinti ir nugrimzdo užmarštin.

Šarūno Leonavičiaus iliustracijos iš S. B. Chylinskio Biblijai skirtos serijos III tomo

2008 m. „Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblijos“ I tomas buvo

apdovanotas konkurse „Gražiausios metų knygos“. Kaip vyko bendradarbiavimas su išpūdingų iliustracijų autoriumi Šarūnu Leonavičiumi? Ar dailininkui buvo suteikta visiška kūrybinė laisvė, ar buvo keliami konkretūs reikalavimai?

Šarūno Leonavičiaus sukurtas
antraštinis puslapis Chylinskio
Biblijai

Šarūnas Leonavičius yra Chylinskio Biblijos istorijos serijos bendraautorius, džiaugiuosi ir didžiuojuosi, kad jis sutiko dirbti kartu su manimi. Jis pats yra toks dailininkas, kuriam nereikia duoti nurodymų, kokius motyvus ir kaip kurti. Vis dėlto prieš išleidžiant kiekvieną knygą aptariam, kas joje bus spausdinama, lyginam katalikiškos ir protestantiškos ikonografijos skirtumus. Stengiamės, kad knyga būtų ir moderni, bet sykiu ir išlaikytų sąsajas su Chylinskio laikmečiu: antraštinį viršelį Chylinskio Biblijai dailininkas kūrė perimdamas kai kurias „Statenbijbel“ antraštės idėjas, pavyzdžiui tai, kad antraštinio puslapio apačioje turi būti pavaizduotas miestas, kuriame Biblija išspausdinta. Kadangi Chylinskio Senojo Testamento spausdintoji dalis antraštinio puslapio neturėjo, o faksimilinį leidimą spausdinom Vilniuje, jis išraižė Vilniaus vaizdus. Pirmajam tomui iliustruoti Šarūnas pasirinko XVII a. techniką – jis iliustracijas raižė vario plokštėse, kaip tai buvo daroma XVII amžiuje, ir nesirinko šiais laikais madingų minkštesnių metalų, su kuriais lengviau dirbti.

Angelas iš S. B. Chylinskio Biblijai
skirtos serijos III tomo viršelio

Rengiant Chylinskio Biblijos istorijos šaltinių tomą, Šarūnas buvo bene pirmasis šaltinių rinkinio skaitytojas, be to dar išklausęs daugybę pasakojimų apie Chylinskio gyvenimo vingius ir istorines jo veiklos aplinkybes. Šarūno sukurti siužetai yra paremti faktine medžiaga ir istorinių šaltinių studijomis. Gera dirbti su žmogumi, kuris nieko nedaro bet kaip ir kuriuo galima pasitikėti.

Numatyti išleisti trys Chylinskio Biblijos vertimui skirti mokslinio leidinio tomai. Du jau yra išspausdinti, dar vienas bus išleistas kitais metais. Ar ketinate toliau tęsti tyrimus ir ar dar daug likę neįmintų mįslių Chylinskio vertimo istorijoje?

Šiuo metu kartu su kolegomis iš Vokietijos, Lenkijos ir Lietuvos rengiam interaktyvų skaitmeninį Chylinskio Naujojo Testamento leidimą ir spausdintą Naujojo Testamento rankraščio publikaciją su moksliniu įvadu. Šiuos darbus planuojam atlikti iki 2018 m. pabaigos. Kartais net keista, kad tiek daug laiko užtrukau prie vieno autoriaus ir jo didžiojo veikalo – Biblijos vertimo į lietuvių kalbą. Bet šis darbas yra toks daugiabriaunis, kad vis pasisuka kitu kampu ir kaskart leidžia atrasti ar sukurti ką nors nauja. Net neabejoju, kad neįmintų mįslių dar liko pakankamai. Tik nebūtinai aš turiu surasti visus atsakymus. Norėčiau, kad mano išleistos knygos sudomintų ir patrauktų Chylinskio tyrimams ir naujus autorius.

Dėkoju už pokalbį ir linkiu, kad Jūsų moksliniai tyrimai ateityje atneštų dar daug džiuginančių atradimų.

Kalbino Audronė Jonikienė

pasauliolietuvis.lt

Mielai pasidalysime svetainėje ir žurnale skelbiamais tekstais ir nuotraukomis, tik prašome nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

